

GEVREKZÂDE HÂFİZ HASAN EFENDİ'NİN
«*NETÎCETÜ'L-FİKRİYYE FÎ TEDBÎRİ
VELÂDETİ'L-BİKRİYYE*» ADLI ESERİ

Arş. Gör. Dr. Şaziye DİNÇER BAHADIR

Ahi Evran Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Susan Sontag* bir defasında, *biri sağlık diğer* hastalık krallığında olmak üzere her birimizin çifte vatandaşlığı olduğunu yazmıştı. Er ya da geç, en azından kısa bir süre için diğer tarafın vatandaşları olmak durumunda kalıyoruz. (Mossensohn, 2014:13).

*Susan Sontag «Bir Metafor Olarak Hastalık»

Giriş

Plan

- Çalışmanın Amacı ve Önemi
- Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi
- Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîri Velâdeti'l-Bikriyye'nin
Konusu
- Sonuç

- Bir dilin gücünün ve zenginliğinin belirtilerinden biri de onun bilim alanındaki ifade zenginliğidir. Tıp ve dil tarihi için çok önemli bir kaynak olan tıp yazmaları, Türkçenin tıp terimlerini karşılayabilme kapasitesini göstermesi bakımından önemlidir. Bunun için her tıp yazması büyük önem taşımaktadır.
- XVIII. yüzyıla ait olan bu eser, tıp literatüründe müstakil olarak kadın ve ocuk hastalıkları üzerine yazılan ikinci eser olması dolayısıyla oldukça önemlidir.

Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi

(Geleneksel Osmanlı hekimliğinin son temsilcisi)

- 1727'de İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir.
- Klâsik medrese eğitiminin yanı sıra İbn-i Sînâ'nın çevirmeni Tokatlı Mustafa Efendi ve onun damadı Hekim İsmail Efendi gibi önemli isimlerden tıp ilmini tahsil etmiştir.
- Tıp ilmindeki başarısı sayesinde kısa zamanda Süleymaniye Tıp Medresesi Müderrisliği'ne yükselmiş, bir dönem bu medresede başhekimlik görevini de yürütmüştür.

- Osmanlı-Rus savaşında (1769-1770) senelerinde orduda hekimbaşıdır. Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi; Sultan III. Mustafa (1757-1774) döneminde 2-3 ay, Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde 3 yıl, Sultan III. Selim (1789-1807) döneminde 4-5 ay hekimbaşılık yapmıştır.
- 1801 yılında 73 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir.
- Telif ve tercüme birçoğ eseri bulunmaktadır.

Diğer Eserleri

- Durretü'l-Mensûriyye fî Tercümeti'l-Mansûriyye
- Mürşidü'l-Libâ fî Tercümeti Spagorya
- Zübdetü'l-Kühhâliyye fî Teşrîhi'l-Basariyye
- Micennetü't-Tâ'ûn ve'l-Vebâ
- Risâle-i Tıbbiyye (Kafa Travmaları: N. SARI)
- Risâle-i Nikris (R. BÜTÜN)
- Risâle fî Marazı'l-İskorbüt
- Risâletü'l-Mûsikıyye Mine'd-Devâi'r-Rûhâniyye (A. H. Turabi)

Netîcetü'l-Fikriyye fî Tedbîr-i Velâdeti'l-Bikriyye

- Eserin sonunda, eserin yazılış tarihi 1212 (1798) olarak verilmişse de eserin iç kapağına düşülen notta eserin yazılış tarihi 1209 (1794) olarak belirtilmiştir.
- Eserin İÜ, TY, no. 7092; TSMK, Emanet, no. **1837**; SK, Hacı Mahmud, no. 5547'de kayıtlı olmak üzere üç nüshası vardır.
- İÜ, TY, no. 7092'de kayıtlı olan nüsha, Gevrekzâde tarafından talik hatla kaleme alınmış olup; 144 varak ve 23 satırdan oluşmuştur.

- Metin içerisinde diğer varaklardaki satır sayısından farklı olarak; başlangıç sayfası 18 satır, 25a-24 satır, 91b-24 satır, 92a-24 satır, 103a-22satır, 111a-24 satır, 111b-24 satır, 144a-14 satırdan oluşur.
- Talik hatla yazılmış olan eser, harekesizdir, ancak bazı sözcüklerin yer yer harekeli yazıldığı da görülür.
- Metinde derkenarlar da önemli bir yer tutar.
- Metinde bölüm başlıkları ve kimi sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
- Fihrist kısmı metnin sonunda yer alır.

- Eser bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır.
- Giriş hariç iki bölüm de kendi içinde on alt başlığa, sonuç kısmı ise dört alt başlığa ayrılmıştır.
- Giriş bölümünde bekaret konusu ele alınmıştır.
- Birinci bölümde; ceninin oluşumu ve ona ruh üflenmesi, ceninin oluşum müddetinin astroloji ilmiyle uğraşanlara göre müddeti, hamilelik alametleri, doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi, aş erme ve tedbirleri, hamilelik döneminde yapılması gerekenler, hamilelik esnasında geçirilen hastalıklar, çocuğun zamanından önce doğması gibi konular ele alınmıştır.

- İkinci bölümde; doğumun zor ya da kolay olması, doğum sonrasında uygulanacak tedbirler, çocuğun kundaklanması, çocuk doğduktan sonra uygulanacak dinî ve şer'î hükümler, çocuğa süt verecek kadının maddi ve manevi durumlarının nasıl olması gerektiği, çocuğa verilecek sütün özellikleri, emzirmenin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği, müzik ve çocuk üzerindeki etkisi, çocuğu süttten kesme zamanı ve çocuğun diş çıkarması, yiyeceklere alıştırılması, yürümesi, konuşması gibi konular ele alınmıştır.
- Sonuç bölümünde ise bebeğin gelişim dönemleri, nazar, bağırsak kurtları, çocuğun çiçek ve kızamık çıkarması gibi konular ele alınmıştır.

- Eser, büyük ölçüde Şaban Şifaî'nin Tedbîrü'l-Mevlûd isimli eserine dayanmaktadır.
- Gevrekzâde, bu eserin çok uzun ve karışık olduğu için anlaşılmasının güç olduğunu, bu nedenle kısaltarak zamanın ve eski hekimlerin görüşleri ile kendi gözlem, deneyim ve görüşlerini de ekleyerek bu eseri yazdığını belirtmiştir. (NFVB:2a/10-15).
- Aynı zamanda İbn-i Sînâ'nın el-Kanûn fi't-Tıbb'ın dan da faydalanmıştır.

- Gevrekzâde bu eserini kaleme alırken Osmanlı tıbbının da üzerine kurulu olduğu üç sistemden faydalanmıştır:

- 1. Eski Yunan Tıbbı (Galenosçu Tıp/Humoralizm)

Hastalık ismi: distokyas [zor doğum] (NFVB:57b/14).

- 2. Tıbb-ı Nebevî (Geleneksel İslam Tıbbı)

Sütten kesme: Bakara Sûresi 233. âyet «Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler». (NFVB:85a/1).

- 3. Geleneksel Halk Tıbbı

Hastalık ismi: oğlan sarplanmak [zor doğum] (NFVB:57b/13-14).

- Gevrekzâde bu temeller üzere bina ettiği eserinde, gerek kendi gözlem, deneyim ve görüşlerinden gerekse zamanın ve eski hekimlerin görüşlerinden istifade etmiştir.

Gözlem ve Deneyim: Enderûn-ı Hümayun'da tababet ile meşgul iken Ahmed Paşazâde İshak Bey'in sara hastası olduğu zannedilen oğluna solucan düşürmeye yönelik ilaç tedavisi uygulaması ve hastanın iyileşmesi. (NFVB: der-kenar:127b).

Diğer Hekimlerin Görüşleri: Hipokrat'ın dört çeşit dünya lezzeti olduğundan bahseder: Yeme, içme, cinsel ilişki ve duyma, işitme lezzeti [müzik]. (NFVB: 102b:21/23).

- Metnimizden yola çıkarak oluşturduğumuz dizinde madde başlarının dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Arapça 4916 madde başı % 73.351...

Türkçe 1002 madde başı % 20.382...

Farsça 697 madde başı % 10.399...

Yunanca 41 madde başı % 0.611...

Latince 9 madde başı % 0.134...

Fransızca 8 madde başı % 0.119...

Rumca 4 madde başı % 0.059...

İtalyanca 3 madde başı % 0.298...

Kökeni ve anlamı bulunamayan 22 madde başı % 0.343...

- Bitki, hastalık, organ ve hayvan adlarına bakıldığında madde başı dağılımı şu şekildedir:

	Bitki adı	Hastalık adı	Organ adı	Hayvan adı
Türkçe	24	7	37	23
Arapça	113	33	55	32
Farsça	47	3	10	4
Yunanca	18	3	1	5
Fransızca	2	1	1	-
Latince	4	2	-	-
Rumca	1	-	-	-

- Bitki, hayvan, hastalık ve organ adları gibi sözcüklerin Türkçelerinin de verilmiş olması dikkat çekicidir.

Arapça	Farsça	Türkçe
śimāh, üzn	gūş	kulak
vech, şime, şimā, liķā	rū	yüz
cüderi	ābile	çiçek hastalığı
feres	esb	at, beygir
cereb	-	şulu gicik (uyuz hastalığı)
ĥasbe	-	kızamık hastalığı
baķlatü'l-ĥamķa	-	semiz otu
ķarŌ	-	kabak
Ōnkebüt	-	örümcek

- Bazen aynı dil içinde özellikle Arapçada bir sözcüğün farklı şekillerinin kullanılması da dikkat çeken diğer bir husustur: liķā, vech, şıme, şımā (yüz); beden, cism, cesed, cüşşe, cevf (beden, gövde) vb.
- Aynı zamanda bazı sözcüklerin halk ağzında kullanılan şekillerinin bulunması da önemlidir: arpala- (ağzına geleni söylemek), çivecik dur- (bebeklerin ayak üzerinde durması), oğlan şarplan- (doğumda zorluk çekmek), oğlan aş1, oğlan dudag1 (döl yatağı) vb.

- Anlatımı kolaylaştırmak ya da etkili hale getirmek için Türkçe deyimler ve ikilemelerden de faydalanıldığı tespit edilmiştir: südden kes- (emzirmeye son vermek), yüz göster- (ortaya çıkmak); iplik iplik (lif lif), boğum boğum (boğumları olan, halka halka) vb.
- Anlatımı etkili hale getirmek için benzetmelerden de faydalanılmıştır: şu gibi rağık ve peynir gibi ğalız, kesilmiş süd gibi, āteř şarşusunda kebāb bişürür gibi vb.

SONUÇ

- Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve eserinin önemini tıp tarihi kitaplarında yer alan ilerlemeci tarih anlayışından farklı bir gözle değerlendirecek olursak şu sonuçlara ulaşırız:
- Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi'nin eseri önemlidir; çünkü bu eser, Osmanlı tıbbının üzerine kurulu olduğu (Galenosçu tıp, tıbb-ı Nebevî, Geleneksel halk tıbbı) üç sistemi de ihtiva etmektedir. Gerek teşhis gerekse tedavi yöntemi bakımından üçünden de yararlanır. Bunların yanında Avrupalı hekimlerin görüşlerine de yer vermiştir.

- Eğer tıbbı toplumsal bir hadise olarak ele alırsak Gevrekzâde'nin eseri, yaşadığı yüzyılı anlamamız için önemli bilgiler içermektedir. 18. yüzyıl Osmanlısında doğum öncesi hazırlıklar ve doğumun nasıl gerçekleşeceği, bu yüzyılda kadına olan yaklaşım, çocuklara nasıl ve hangi isimler verileceği, çocukların nasıl beslenip eğitileceği gibi günlük hayatın içinden konular ele alınıp anlatılmıştır. Eser, bu yönüyle bir sosyal tarih çalışması olarak da okunabilir.

- Arapça sözcüklerin sıkça kullanıldığı metnimizde, özellikle hastalık, organ, hayvan ve bitki adlarında Türkçe sözcüklerin de kullanılmış olması bize, Arapça ve Farsçanın ağırlıklı olarak kullanıldığı bir dönemde Türkçenin de önemsendiğini göstermektedir.

Bitirirken...

Cihân tasında macûn-ı hayâta sây edip Lokmân
Çürüttü mâye-i ömrün memâta bulmadı dermân

(Lokman, dünyada ölümsüzlüğü sağlayacak macunu ararken ömrünü bu yolda çürüttü; bu derde derman da bulamadı.)

Mehmed (Ağazâde Nakşî; Bursa'da padişah sarayı ağası
Mustafa Bey'in oğlu)

BENİ DİNLEDİĞİNİZ İÇİN
TEŞEKKÜR EDERİM
SAĞLIKLI GÜNLER DİLERİM...